

MARTIN ZAJIČEK,
ANDREA KALINOVÁ,
PETRA HLAVÁČKOVÁ (EDS.)

ARCHITEKTÚRA STAROSTLIVOSTI
SLOVENSKÉ KÚPELE V DRUHEJ
POLOVICI 20. STOROČIA

2019, Bratislava: Archimera. 344 s.
ISBN: 978-80-972341-5-7

(NE)LIEČENÁ ARCHITEKTÚRA (UN)TREATED ARCHITECTURE

Mária Novotná

Rozvoj kúpeľného prostredia súvisí s obdobím po druhej svetovej vojne, keď si vláda uvedomila dôležitosť zdravotnej starostlivosti a rozhodla sa smerovať tam značné investície. Architekti sa ocitli pred výzvou, ako spojiť balneológiu, architektúru, medicínu. Ako takýto komplex včleniť do prostredia, napojiť ho na existujúce urbanistické štruktúry, alebo vytvoriť nové. Dve dekády boli venované záze-
miu, vzniku inštitúcií a priestoru na analýzu aj syntézu hotela a nemocnice do funkčnej kúpeľnej atmosféry. Následné súťaže vytvorili architektonicko-urbanistické koncepty, ktoré sa do rôznej miery realizovali. Kolektív autorov: Martin Zajiček, Andrea Kalinová, Petra Hlaváčková¹ publikovali 5-ročný výskumný projekt, ktorý ukazuje zmeny paradigmy v spoločnosti, založenie inštitúcií ako Zdravoprojekt, Slovakoterma, vznik a rozvoj kúpeľných lokalít

1 Agilná skupina spoluautorov sa zaslúžila aj o publikovanie knihy opusteného domu Machnáč v Trenčianskych Tepliciach. KALINOVÁ, Andrea, ZAJIČEK, Martin a HLAVÁČKOVÁ, Petra, 2017. *Off season*. Bratislava: Archimera. 200 s.

2 Spolu s Martinom Zajičkom tvoria umeleckú skupinu Opustená (re) kreácia, v ktorej sa dlhodobo venujú problematike kúpeľnej architektúry.

3 Tému kúpeľnej architektúry skúmal vo svojej dizertačnej práci: Architektonické a urbanistické koncepcie modernizmu a tradičné mesto. Neskorý modernizmus v prostredí slovenských kúpeľov, na Fakulte Architektúry STU na Ústave dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok.

4 Publikácia je monografia funkcionalistického diela liečebného domu Machnáč v Trenčianskych Tepliciach postaveného v medzivojnovom období architektom Jaromírom Krejcarom.

5 ZAJIČEK, Martin, 2016. Neskorý modernizmus v prostredí slovenských kúpeľov. *Architektúra & urbanizmus*. 50(1 – 2), s. 56 – 75.

6 Napríklad vo vreckovej publikácii modernistických objektov v meste Trenčianske Teplice. ZAJIČEK, Martin, 2016. *C20: Sprievodca architektúrou Trenčianskych Teplíc*. Bratislava: Archimera. 68 s.

7 Vybrané kúpeľné lokality: Bardejov, Trenčianske Teplice, Piešťany, Štrbské Pleso, Brusno, Bojnice.

po celom Slovensku v širokých súvislostiach a súčasne predstavuje osobnosti rastu kúpeľnej architektúry na Slovensku v druhej polovici 20. storočia. Publikácia reaguje na verejnosťou odmietané domy minulého storočia. Rozpráva zabudnutý príbeh architektúry a spoločnosti, ktorá dnes upustila od trvácných a dlhodobých riešení. Niekoľko mesiacov od vydania sa téma starostlivosti o vlastné zdravie stáva čoraz viac aktuálnou a zároveň prispieva do diskusie, ako narábať s domami a architektonickými konceptmi minulého storočia.

Bohatá obrazová príloha fotografií od Andrey Kalinovej² a Petra Kuzmina reflektuje súčasné nánosy od rôznych stavebných intervencií po komerčné absurdity. Fotografie kontrastujú s čistotou modernizmu a poeticky sa vnárajú do textu. Avšak jej nepravidelné usporiadanie znemožňuje plynulé čítanie, čo trochu odvádza pozornosť. Na druhej strane, plynutie fotografií viacerými stranami nabáda k zvedavosti, alebo zostáva visieť ako spomienka na minulosť. Ak to bolo zámerom grafickej dizajnerky Magdalény Scheryovej, tak je to podarená metafora tekutosti v knihe. Trocha rozpačito pôsobia diagramy, ktoré sú otočené o 90° oproti textu. Uberá im to na dôležitosť. Je to koláž vedeckých štúdií a fotografických interpretácií, ktoré sa ako kapitoly dajú čítať osobitne, podobne ako Neviditeľné mestá od Itala Calvina, avšak v ich radení je zrejme isté plynutie. Významovo nadväzujú a dopĺňajú sa.

Kniha obsahuje niekoľko vrstiev skúmania od odborných textov po orálnu históriu. Ivana Rumanová, ktorá sa venuje kultúrnej antropológii vo vzťahu k verejnému priestoru, skúma antropologickú podstatu kúpeľov a fenomén „wellnessizácie“. Do súvislostí stavia rozostreté hranice kúpeľného prostredia a liminalitu spoločnosti post-práce. Súčasnú kúpeľnú kultúru volá „fast-spa, (...) sirupová voda, niekedy padne dobre, ale ponúka skôr návykovosť ako cestu von“ (s. 89) a necháva čitateľa uvažovať nad tým, ako budú vyzeráť kúpele v post-digitálnom veku. Premena kúpeľnej kultúry exkurzom do spoločnosti za posledných 100 rokov od Zuzany Jakalovej rozoberá normatívnosť tela v súvislosti so zdravotnou starostlivosťou. „S väčšou mierou preháňania by sa dokonca dalo povedať, že kúpele a prístup k nim v danej spoločnosti odzrkadľujú konkrétnu ideologickú a politickú realitu a premýšľanie jej elít o distribúcii privilégii a moci členov spoločnosti“ (s. 113). Autorka poukazuje na bariérovosť zdravotnej starostlivosti aj z hľadiska priestorového a personálneho, čo je absurdné v objektoch,

ktoré by sa mali starať o ľudí s prekážkami k úplnému zdraviu. Jarmila Bencová, historička umenia a architektúry, v priereze dejín ukazuje, ako je architektúra formovaná vodou a voda architektúrou. Opisuje úlohu vody v architektúre aj vodu ako architektku. Predstavuje vodu v súvislosti s procesmi zeme, človeka, architektúry, príbehov. Architektonizuje vodu. Ukazuje ju ako poetickú substanciu schopnú meniť skupenstvá a tvar sveta.

Život kúpeľnej architektúry v spomienkach zaznamenala Barbora Németh. Lekárka Viera Vlčková, ktorá pôsobila v SLK Piešťany, spomína na vnútorné fungovanie kúpeľov. Dojmy pacientok Ladislavy Sujovej a Niny Králikovej sú selektívnymi spomienkami na pobyt v Trenčianskych Tepliciach a v Heliose na Štrbskom Plese. Tieto reflexie prevádzky a fungovania objektov publikáciu síce osviežujú a pozerajú sa na choreografiu architektúry z iného pohľadu než odborná verejnosť, ale odvádzajú pozornosť od dôležitej problematiky.

Úvodný rozhovor s riaditeľom Inšpektorátu kúpeľov a žriedel Petrom Krahulcom, ktorý stál pri rozvoji kúpeľnej kultúry druhej polovice 20. storočia, je akoby prológom k záverečnej kapitole *Architektúra starostlivosti* (s. 216 – 305) od Martina Zajička.

Zajiček sa ako historik umenia a architektúry dlhodobo venuje výskumu kúpeľov.³ Prepletenie jeho osoby so združením Archimera, umeleckou skupinou Opustená (re)kreácia a Spoločnosťou Jaromíra Krejcara je veľmi prínosné. Na rozdiel od knihy *Off season*⁴ tu Zajiček prehľbuje vedeckú štúdiu „Neskorý modernizmus v prostredí slovenských kúpeľov“.⁵ Téma kúpeľnej architektúry, ktorej sa venuje na rôznych úrovniach,⁶ sa dostáva do hĺbky v každom aspekte. Uvádza kúpeľnú kultúru a architektúru z historického hľadiska, vsádza ju do kontextu 20. storočia a zobrazuje v širokých politicko-spoločenských súvislostiach. Popisuje zmenu paradigmy kúpeľníctva z rekreačných pobytov na liečebnú starostlivosť a definovanie rôznych hľadísk a parametrov architektonického navrhovania.

Zajiček vyberá charakteristických zástupcov kúpeľných lokalít⁷ a predstavuje ich formou rozsiahlych medailónov. Opisuje ich vzťah k prostrediu, urbanistické riešenie, dobový a historický kontext, architektonický koncept, pričom nezabúda na dôležitosť interiéru a umeleckých diel. Predstavuje nerealizované vízie a súťaže a reprodukovateľné štúdie čistých modernistických foriem. Pozornosť je venovaná architektúre ako súčasť

jedinečného prostredia, ako nástroju politickej propagandy, ako prostriedku na zabezpečenie dolárových devíz. Podrobne sa venuje aj samotným objektom, poukazuje na typologické inovácie a interpretuje ich v kontexte svetovej a domácej architektúry. Ukazuje beztriednosť architektúry, ktorá vyrovnávala rozdiely medzi ľuďmi svojou dispozíciou a prevádzkovo funkčným riešením. Výskum zachádza do detailov materiality, finančných nákladov na stavbu a dôvodov dnešného osudu objektov.

V závere svojho výskumu autor sumarizuje a hodnotí úroveň kúpeľníctva ako fenoménu na Slovensku. Zisťujeme, že „problémom pre rozvoj kúpeľov sa stal rozvoj sídel [...] bytová výstavba tak začala narážať na kúpeľné prostredie, ktoré architekti mali potrebu ochraňovať“ (s. 290).

Kritizuje „limity technickej, materiálnej, organizačnej, ale aj personálnej kapacity, čo malo neblahý dopad na kvalitu architektúry“ (s. 291). Poukazuje na schopnosť kompenzácie nedostatkov, a to spoluprácou architektov a výtvarníkov, alebo s belehradskou stavebnou firmou Neimar, ktorá zvyšovala stavebnú kvalitu kúpeľov medzinárodného významu. Dostáva sa ku kritike etapizácie, ktorá z ekonomického hľadiska zamedzila dokončenie vízií a konceptov, alebo spôsobila nekonzistentnú kompozíciu niektorých oblastí. Uvádza dôvody úpadku kvality kúpeľnej architektúry v osemdesiatych rokoch, ktorá ostala v úrovni zhmotnených

funkčných diagramov. Hľadá príčiny súčasného stavu kúpeľných objektov, ktoré sa po revolúcii a privatizácii ocitli vo veku, keď si starostlivosť o nich vyžadovala investície. Ich následkom je rozpad kvality architektúry, ktorý súvisí so zásahom do podstaty ukončenej architektúry ako „produktu modernizmu, ducha doby, ktorá sama seba považovala za historický a evolučný vrchol“ (s. 302).

Autori sa usilujú pomenovať dnešný problém nepopularity kúpeľných domov, ktorý tkvie v kontraste mierky s prostredím, podtóné režimu a v nenaplnení romantickej predstavy jazyka architektúry z 19. storočia. Osudom modernistických kúpeľov sa však nestal problém mierky, keďže dnešné dostavby modernistickú mierku presahujú, ale skôr nálepka socialistickej architektúry. Kvalita sa odstránila, nahradila, nálepka sa vymenila za označenie „wellness“, ktoré by mohlo mať prívlastok „kapitalistické“.

Publikácia nie je o oslave socializmu na našom území. Svetová kvalita architektúry na území Slovenska nevznikala vďaka socialistickejmu režimu, ale napriek nemu. V celej knihe je prítomná atmosféra nostalgie, avšak nie za režimom, ale za starostlivosťou o architektúru. Socialistický režim je prezentovaný ako ten, čo na jednej strane používal kúpele ako demonštráciu sociálnej politiky a na strane druhej ich vysoký štandard plnil iba devízovými západnými klientmi.

A&U

ARCHITEKTÚRA & URBANIZMUS

ČASOPIS PRE TEÓRIU
ARCHITEKTÚRY A URBANIZMU

JOURNAL OF ARCHITECTURAL
AND TOWN-PLANNING THEORY

Ročník Volume LIV
Číslo Number 3 – 4 / 2020

REDAKČNÁ RADA EDITORIAL BOARD
prof. Dr. Ing. arch. HENRIETA MORAVČÍKOVÁ
predsedníčka chairwoman
Fakulta architektúry STU, Bratislava
Historický ústav SAV, Bratislava

prof. Mag. phil. Dr. phil. MATTHIAS BOECKL
Universität für angewandte Kunst Wien

doc. PhDr. DANA BOŘUTOVÁ, PhD.
Filozofická fakulta UK, Bratislava

prof. Ing. arch. MATÚŠ DULLA, DrSc.
Fakulta architektúry ČVUT, Praha

doc. Ing. arch. PAVEL HALÍK, CSc.
Fakulta umění a architektury TUL, Liberec

doc. Dr. Ing. arch. SONJA IFKO
Fakulteta za arhitekturo Univerza v Ljubljani

doc. PhDr. PETR KRATOCHVÍL, CSc.
podpredseda deputy chairman
Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha

prof. Ing. arch. KAREL MAIER, CSc.
Fakulta architektúry ČVUT, Praha

prof. Ing. arch. ÁKOS MORAVÁNSZKY, PhD.
Institut für Geschichte und
Theorie der Architektur ETH, Zürich

Dr. PÁL RITOÓK
Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi
Dokumentációs Központ, Budapest

Mgr. PETER SZALAY, PhD.
hlavný redaktor managing editor
Historický ústav SAV, Bratislava

prof. Ing. arch. KARIN ŠERMAN, PhD.
Arhitektonski fakultet Sveučilište u Zagrebu

prof. Ing. arch. VLADIMÍR ŠLAPETA, DrSc.
Fakulta architektúry, VUT, Brno

prof. Ing. arch. ROBERT ŠPAČEK, CSc.
Fakulta architektúry STU, Bratislava

prof. PhDr. ROSTISLAV ŠVÁCHA, PhD.
Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., Praha

M. arch. Ing. arch. MARIA TOPOLČANSKÁ, PhD.
Akademie výtvarných umění v Praze

prof. Ing. arch. PETR URLICH, CSc.
Stavební fakulta ČVUT, Praha

doc. Ing. arch. PETR VORLÍK, PhD.
Fakulta architektúry ČVUT, Praha

ADRESA REDAKCIE EDITORIAL ADDRESS
ARCHITEKTÚRA & URBANIZMUS
Historický ústav SAV
P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava, SK
IČO 166944
www.architektura-urbanizmus.sk
e-mail: architektura-urbanizmus@savba.sk

REGISTROVANÉ V INDEXED AND ABSTRACTED IN
Thomson Reuters Arts and Humanities Citation Index,
Current Contents – Arts & Humanities, SCOPUS,
RIBA journal index, CEOL, EBSCO

VYDÁVA PUBLISHED BY
© Historický ústav SAV, Bratislava, december 2020
TLAČ PRINTED BY
VEDA, vydavateľstvo SAV
Centrum spoločných činností SAV, Bratislava

ROZŠIRUJE DISTRIBUTED BY
o.z. reflektor
Šancová 17, 811 05 Bratislava
Mediaprint-Kapa Pressegrasso, a.s.
Stará Vajnorská 9, 831 04 Bratislava

VYCHÁDZA POLROČNE PUBLISHED SEMIANNUALLY
EV 3179/09, ISSN 0044 8680

REDAKCIA EDITOR
Dagmar Slámová

JAZYKOVÁ REDAKCIA EDITING
Katarína Jostičová (SK), Pavlína Zelničková,
Martina Mojzesová (CZ)

PREKLADY TRANSLATIONS
Martin Tharp (ENG), Eliška Mazalanová (SK)

GRAFICKÁ ÚPRAVA LAYOUT
Juraj Blaško

OBÁLKA COVER
Juraj Blaško, **foto**, photo Herta Hurnaus, Slovenský národný
archív Bratislava

ROČNÉ PREDPLATNÉ
SUBSCRIPTION RATE
18 € + **poštovné** postage 13,80 € / EU
25 € / **mimo EU** outside EU
Objednávky SR a ČR
subscription SR and ČR
www.ipredplatne.sk,
ostatné krajiny other countries
www.architektura-urbanizmus.sk

CENA JEDNÉHO VÝTLAČKU
SINGLE ISSUE PRICE
9 €

ARCHITEKTÚRA & URBANIZMUS

Časopis Architektúra & urbanizmus uverejňuje štúdie z oblasti teórie architektúry a urbanizmu. Zameriava sa na súčasný stav, históriu, filozofiu a kultúru architektúry a urbanizmu, na otázky ich umeleckého charakteru a na teóriu ich technickej stránky. Zaoberá sa vzťahom architektúry a urbanizmu k umeniu, technike a k životnému prostrediu. Publikuje výsledky sociológie a psychológie architektúry a urbanizmu, sociálnej ekológie, výsledky výskumov z oblasti techniky prostredia a z iných disciplín, ktoré prispievajú k rozvoju teoretického poznania v architektúre a urbanizme. Zaoberá sa ďalej metódami hodnotenia a kritiky architektonickej a urbanistickej tvorby a hodnotením význačných architektov, architektonických diel a období. Publikuje príspevky o výučbe architektúry a urbanizmu, recenzie odborných kníh, ako aj informácie a správy o dôležitých vedeckých podujatiach. Časopis Architektúra a urbanizmus vydáva Historický ústav Slovenskej akadémie vied v spolupráci s Ústavom dejín umění Akademie věd České republiky.

ARCHITEKTÚRA & URBANIZMUS

The journal Architektúra & urbanizmus provides a forum for the publication of papers on theory of architecture and town-planning. The attention is mostly concentrated on the recent state, history, philosophy and culture of architecture and town-planning, as well as on the problems of their art nature and on the theory of their technical aspects. The published papers deal with the relation of architecture and town-planning to art, technology and environment. They also present research results of architecture and town-planning sociology and psychology, social ecology, environment technology and of other theoretical disciplines which contribute to the development of the theoretical knowledge in architecture and town-planning. The papers further deal with methods of appreciation and criticism of architectural and town-planning activities, as with appreciation of outstanding architects, architektonic works and periods. Papers on architecture and town-planning education, book reviews and information on scientific meetings are involved. The quarterly is published by the Institute of History of the Slovak Academy of Sciences in cooperation with the Art History Institute of the Academy of Sciences of Czech Republic.

Obsah Content

VEDECKÉ ŠTÚDIE SCIENTIFIC STUDIES

154 Evangelia Chatzikonstantinou, Fereniki Vatavali
**HOUSING PRODUCTION AND ENERGY USE IN GREECE
INSIGHTS FROM HISTORY AND NEW SOCIAL
CHALLENGES**

BYTOVÁ VÝSTAVBA A SPOTREBA ENERGIÍ
NÁHLADY Z HISTÓRIE A NOVÉ SOCIÁLNE VÝZVY

166 Emina Zejnilović, Erna Husukić
**SARAJEVO MEMORIES – THE CITY
OF SUBLIME DISORDER**
PAMÄŤ SARAJEVA – MESTO VZNEŠENEJ
NEUSPORIADANOSTI

180 Andrea Gimeno Sánchez
**ENVIRONMENTAL IDEAS COOPTED:
ARARAT EXHIBITION, STOCKHOLM, 1976**
KOOPTÁCIA ENVIRONMENTÁLNYCH IDEÍ:
VÝSTAVA ARARAT, ŠTOKHOLM, 1976

196 Mariann Simon, Sarah Ben Salem
**THE BEAUTY OF THE
NEW MODERN LIFE AND TECHNOLOGY
THE SURVIVAL OF SOCIALIST ARCHITECTURE
IN THE BUDAPEST CITY CENTRE**
KRÁSA NOVÉHO MODERNÉHO ŽIVOTA A TECHNOLÓGIE
PREŽÍVANIE SOCIALISTICKEJ ARCHITEKTÚRY
V CENTRE BUDAPEŠTI

208 Monika Mitášová, Marian Zervan
**THE INTERPRETATION OF ARCHITECTURE
AS A METHODOLOGICAL PROBLEM**
INTERPRETÁCIE ARCHITEKTÚRY
AKO METODOLOGICKÝ PRŮBLÉM

224 Matúš Biššan
**ARCHI-TEKTONIKA VEĽKOROZPONOVÉHO
SKELETOVÉHO SYSTÉMU INTEGRO
KONCEPT OTVORENEJ ARCHITEKTONICKEJ
FORMY REPREZENTOVANÝ SÉRIOU OBCHODNÝCH
DOMOV PRIOR**
THE ARCHI-TECTONICS OF THE INTEGRO
LONG-SPAN SKELETAL SYSTEM
THE CONCEPT OF AN OPEN ARCHITECTURAL
FORM REPRESENTED BY THE SERIES OF PRIOR
DEPARTMENT STORES

240 Eva Borecká
**URBANIZÁCIA ZA MESTOM MEDZIVOJNOVÉ BÝVANIE
NA BRATISLAVSKÝCH KRAMÁROCH**
URBANIZATION OUTSIDE THE CITY INTERWAR HOUSING
IN THE BRATISLAVA SUBURB KRAMÁRE

FÓRUM FORUM
252 Jan Mañas
**VLIV STAVEBNÍHO ROZVOJE NA POLOHU A PODOBU
CENTER MALÝCH OBCÍ – VYHODNOCENÍ POMOCÍ
METODY SPACE SYNTAX**
THE INFLUENCE OF BUILDING DEVELOPMENT ON THE
LOCATION AND FORM OF THE CENTERS OF RESIDENTIAL
COMMUNITIES – AN EVALUATION USING SPACE SYNTAX

261 Marie Davidová
**MOI ET LEC: DÝCHAJÍCÍ STĚNY V ARCHITEKTONICKÉ
PERFORMANCI METABOLISMU MĚST**
MOI ET LEC: BREATHING WALLS IN THE ARCHITECTURAL
PERFORMANCE OF A CITY'S METABOLISM

RECENZIE REVIEWS
269 Katarína Smatanová
**REWRITING THE HISTORY OF SHAPING LANDSCAPES
IN THE GLOBAL SOUTH: THE ROLE OF EASTERN
EUROPEAN PROFESSIONALS**
PREPÍSANIE DEJÍN ŤAŽISKOVÝCH KRAJÍN GLOBÁLNEHO
JUHU: ROLA VÝCHODOEURÓPSKYCH EXPERTOV

272 Mária Novotná
(NE)LIEČENÁ ARCHITEKTÚRA
(UN)TREATED ARCHITECTURE

275 Gabriela Smetanová
PREMENA PREDSTÁV O DOMOVE
TRANSFORMATION OF THE IDEAS OF HOME

